

"עכשיו תעשו אותו לצורך, לדורות תעשו אותו לזכרון"¹

על תפקידו הייחודי של דור העתיד באירועי ההווה

הר' ד"ר אביטל הונשטיין

איך להתקיים בתוך אירוע קיצוני שכבר בהווה שלו ברור שהוא יהיה בעל משמעויות היסטוריות? פרק יב בספר שמות משלב תיאורים של יציאת מצרים עם הנחיות ההנצחה והזיכרון העתידיים. שילוב זה מעיד על מודעות בזמן אמת לחשיבות האירוע ועל אמונה ושאיפה שתהיה לו השפעה מתמשכת על הדורות הבאים. קריאה צמודה של הטקסט מעניקה לנו מבט רלוונטי מתמיד על בניית מסורת בתוך הווה סוער.

וממשיך שוב לעתיד ולדמיון, וחוזר חלילה. החלק הראשון בפרק הוא ציווי של הקב"ה למשה ואהרן שמתרחש בראש חודש ניסן, ומתייחס לשבועיים שבין א' ניסן ועד לליל יציאת מצרים, החל מתחילת החודש ("החֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים"; שמות יב, ב), דרך י' בניסן ("דָּבְרוּ אֵל כָּל עַדְתִּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֹׂה לְבֵית אָבֹתָא", ג), ועד לאירועי הארבעה עשר (ו). שם מתרחשת הקפיצה הראשונה, והקב"ה מצווה על אותם האנשים לחוג את היום הזה גם בעתיד:

"וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וְחֻגָתָם אֹתוֹ חֹג לַה' לְדֹרֹתֵיכֶם" (יד). משם קפיצה חזרה להווה – "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכּוֹ וַקְּחוּ לָכֶם צֹאן..." (כא), ושוב חזרה לעתיד: "וַשְׁמֵרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחֹק לְפָנֶיךָ וּלְבִנְיָיִךָ עַד עוֹלָם..." (כד). ההלוח ושוב הזה מתרחש פעם שלישית בפרק, בחזרה אחורה לתיאור ההווה: "וְהָיָה בְּחֻצֵי הַלַּיְלָה..." (כט), ושוב לתיאור העתיד: "... הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַה' שְׁמֵרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם" (מב).

בסיפור יציאת מצרים כפי שהוא מסופר בפרק יב בספר שמות שלובים זה בזה תיאורים של שני מישורים נבדלים. האחד הוא יציאת מצרים ההיסטורית, יחד עם הימים הקודמים לה, והמישור השני הוא אירועי ההנצחה והזיכרון העתידיים ליציאת מצרים. בלשון חז"ל נאמר שמופיעים בפרק יחד תיאור "פסח מצרים", שחיטת הקרבן והיציאה עצמה, ותיאור "פסח דורות", אותו פסח שייחגג כל שנה בעתיד. השילוב מעיד כנראה על הנחה, תקווה או קבלה שאירוע זה יהפוך להיות היסטורי. הדבר מייצר תחושה של מודעות בזמן אמת, בזמן האירוע עצמו, לנוכחות באירוע בעל עוצמה ומשמעות שתגלוש מעבר להווה שבו הוא מתקיים, אירוע שידרוש זיכרון. נוצר הרושם של משתתפים הייתה פרספקטיבה כמעט חיצונית לעצמם. הם חוו את ההווה ובו דמיינו את העתיד, דמיינו את עצמם ואת הדורות הבאים זוכרים אותם.

הפרק נע מתיאור יציאת מצרים לציווי על אירועי ההנצחה וזיכרון, חוזר לתיאור המציאות במצרים

1 חזקוני, שמות יב:ד.

מה ש"שולפים", אלא פעולה המתרחשת בהווה ויכולה לתת לעבר טעם ומשמעות עכשווים (ותודה למוטי זעירא).

ג. שמירת העבר: השמירה מלווה לא רק את ההווה והעתיד, אלא גם נותנת פרספקטיבה – מושכת אחורה לפני ההווה:

"ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה... ויהי בעצם היום הזה יצאו... ליל שמרים הוא להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה ליהודה שמרים לכל בני ישראל לדרתם"

(מ-מב).

כך גם ההווה עצמו מובן ומקבל משמעות מתוך הקשר היסטורי – הוא לא רק נקודת התחלה, והוא אינו מתרחש בוואקום. הוא משמעותי מתוך הקשר העבר שלו.

כאמור, השמירה היא "לחק לק ולבניך עד עולם" (שם, כד). כך, תמצית ההנצחה שמלמד אותנו ספר שמות היא קיומו של דור צעיר ביקורתי, חי ודינמי, פונה פני עתיד מתוך קשר וביחס לעברו. תמציתה של הנצחה עתידית זו, המתקיימת באמצעות שמירה בעתיד, מתוארת באמצעות דיאלוג עתידי: "כי יאמרו אליכם בנים מה העבדה הזאת לכם?" (כו). מילים אלו מעידות על משולש תודעתי מדהים של ישראל העבדים ביחס לעתיד: א. עתיד להיות דור המשך. איזו תפיסה אופטימית ומדהימה ביחס לעתיד מתוך רגעי משבר וחוסר ודאות! ב. דור העתיד יהיה כל כך רחוק – לפחות תודעתית – מן הנסיבות ההיסטוריות, עד שהוא לא יבין את אירועי ההנצחה. ג. צאצאים אלו יבקרו את אופן ההנצחה. דור עתיד זה, התווה "מה העבודה הזאת", חי חיים תוססים, ואינו עומד במקום כשכפול של ההווה, הוא יצירתי ומתמקד בעתיד, תוך שמירה על קשר ותלות בעבר.

כאשר עם נמצא באירוע שאותו הוא תופס כהיסטורי, כך שכבר יש מי שעוסקים גם בהנצחתו, נחשפת אמונה, אולי לא מודעת, שאותו עם יציל את ההווה המשברי ובכך טמונה גם תקווה.

העתיד מתואר בפרק במילים רבות ושונות: "והיה היום הזה לכם לזכרון ויחגגתם אתו חג לה' לדרתיכם חקת עולם..." (יד, ושוב יח), "ושמרתם את הדבר הזה לחק לק ולבניך עד עולם, והיה כי תבאו אל הארץ..." (כד-כה). מילים אלו משמעותיות מכמה סיבות: הן מייצרות או משקפות תפיסה מסוימת של העתיד: הוא כולל צאצאים – **בנים, דורות** – והוא מאופיין בנסיבות חיים שונות מן ההווה: "כי תבאו אל הארץ". יחדיו, מילים אלו הן אחד האמצעים לתנועה שישנה בפרק, לא רק בין שני זמנים, הווה ועתיד, אלא בין הווה, עבר, עתיד קרוב ועתיד רחוק.

גיוון זמנים זה ניכר גם בהופעותיו השונות של השורש ש.מ.ר. בפרק, שורש שהעניק לליל יציאת מצרים את אחד משמותיו: ליל שימורים. פעולת השמירה והשורש ש.מ.ר. משמעותיים בפרק, מלווים את הצעידה בזמן – קדימה ואחורה, ומורים על שלושה מאפיינים בסיסיים של ההווה ושל העתיד בהם בני ישראל בני חורין:

א. שמירה בהווה: עבדים חיים בהווה, אין להם עתיד או עבר. מכיוון שכך, הדרישה מישראל להתכונן, לשים לב לזמן, היא רדיקלית, ומהווה צעד ראשון של יציאה מתודעת עבדות. ובמילים אחרות: שמירה בהווה מתרחשת במצרים ערב היציאה ממנה – בין העשירי לארבעה עשר בניסן, אז בני ישראל מצווים לשמור על השנה ("והיה לכם למשמרת"; ו). שינוי התודעה – מעבדים לבני חורין, נעשה באמצעות הדרישה להתכונן לקראת היציאה. מתוך שכן, על אף עוצמת מעשי הקב"ה, הרי שבני ישראל אינם פסיביים. האקטיביות שלהם מתבטאת ומתבלטת באמצעות מעשה השמירה שמתרחש לאורך זמן – כך מעשה בהווה הופך להיות בעצם מעשה פונה פני עתיד.

ב. שמירה בעתיד: השמירה היא מעשה שנדרש בעתיד על מנת לזכור את העבר. כפי שמתאר הפסוק: "ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים, ושמרתם את היום הזה" (יז). זיכרון אינו דבר פסיבי, אלא מעשה אקטיבי המתרחש בהווה ופועל ביחס לעבר. הוא אינו דבר-מה שלפעמים "קופץ לתודעה" או דבר

הר' ד"ר אביטל הוכשטיין היא נשיאת מכון הדר בירושלם. יחד עם פרופ' חנה ספראי חיברה את הספר "נשים בחוץ נשים בפנים: מקומן של נשים במדרש" (ידיעות אחרונות, 2008) וממקימי קהילת "שירה חדשה" בירושלים.

hochstein@hadar.org

